

Fakamatala ki he Totonu Fakafo'ituitui ma'ae Fakatotolo Tau'atāina ki he Ngaohikoviá 'i he 'Apiako Tiliuefí

'Oku fakamatala'i 'e he fakamatala ki he totonu fakafo'ituitui ni e founa 'e tokanga'i 'aki 'e he Fakatotolo Tau'atāina ki he Ngaohikoviá 'i he 'Apiako Tiliuefí 'a e fakamatala fakafo'ituitui 'oku nau ma'ú, 'o kau ai e founa te mau tñaki, faka'aonga'i, mo tuku atu e fakamatala ko ení ke fakahoko homau ngaahi fatongiá.

'E fie ma'u 'e he Fakatotolo ko 'ení ke tñaki ha ngaahi fakamatala fakafo'ituitui pelepelengesi fekau'aki mo e ngaohikoviá 'i he 'Apiako Tiliuefí. 'Oku mau tukupā ke tokanga'i e fakamatala ko 'ení 'o fakatau mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e feongo'i'aki, 'ikai fakahāhā holó, mo e totonu fakafo'ituitui. 'Oku mau ngāue tau'atāina mei he 'Apiako Tiliuefí mo e Poate Talāsi Tiliuefí, pea te mau tñaki mo faka'aonga'i e fakamatala fakafo'ituitui 'i he ngaahi founa pē 'oku hā mahino 'ene poupou'i e ngaahi taumu'a 'o e Fakatotoló.

'I he ngaahi tūkunga 'e ala lava aí, te mau tuku atu pē ha fakamatala fakafo'ituitui ki ha taha kehe 'o ka fakangofua ia 'e he tokotaha 'oku kaunga ki aí. Ka neongo iá, 'oku 'i ai ha ngaahi tūkunga 'e ni'ihí 'e ala fie ma'u ai ke mau tuku atu ha fakamatala 'e lava ke 'ilo ai koe kae lava ke mau fakahoko 'emu ngaahi fakatotoló. 'Oku 'oatu 'i lalo e ngaahi tūkunga ko ení.

Kapau he'ikai lava ke ke ma'u e fakamatala 'okú ke fie ma'ú 'i he fakamatalá ni, pe 'i ai ha'o ngaahi fehu'i pe hoha'a fekau'aki mo ho'o fakamatala fakafo'ituitui, kātaki 'o fetu'utaki mai kiate kimautolu 'i ha fa'ahinga taimi pē 'aki ho'o 'Īmeili mai ki he privacy@dilworthinquiry.org.nz.

+ Ko e hā 'oku fie ma'u ai ha fakamatala fakafo'ituitui kehekehe ki he Fakatotoló mo e Polokalama Fakatonutonú?

'Oku māvahevahe pē e Fakatotoló mo e Polokalama Fakatonutonu Tau'atāinā, ka 'okú na felāve'i ko ha ongo konga 'o e Tali mei Tiliuefí. Koe'uhí 'e kehekehe e Polokalama Fakatotoló mo e Fakatonutonú 'i he me'a te na fai ki he fakamatala fakafo'ituitui – fakatau ki he'ena ngaahi taumu'á mo e fatongiá – 'oku fie ma'u ke mau takitaha fakahoko ha ngāue kehekehe ki he fakamatala fakafo'ituitui. 'Oku kaunga 'a e fakamatala fakafo'ituitui ko ení ki he Fakatotoló 'i he .

'Oku toe 'uhinga foki e faikehekehé ni 'e ala fie ma'u koe ke ke fakamo'oni 'i ha ongo foomu fakangofua kehekehe ki he Fakatotoló mo e Polokalama Fakatonutonú. 'Oku mau lave'i 'e ala hoko ha puputu'u pea fakamafasia eni ki ha ni'ihí, ka 'oku mau tui 'oku mahu'inga ke mahino 'aupito meiate kimautolu, mo koe foki, 'a e me'a 'okú ke fakangofuá mo e founa 'e tñaki, faka'aonga'i, pe vahevahe ai ho'o fakamatalá.

'I ha ngaahi tūkunga 'e ni'ihí, 'e ala vahevahe 'a e fakamatala fakafo'ituitui 'i he vaha'a 'o e Fakatotoló mo e Polokalama Fakatonutonú. 'Oku 'oatu e ngaahi tūkunga ko ení 'i lalo.

+ Ko e hā e fakamatala fakafo'ituitui 'e tñaki 'e he Fakatotoló?

Ko e fakamatala fakafo'ituitui 'oku 'uhinga ia ko ha fakamatala ki ha taha 'e lava ke 'ilo ai ia. Ko e fakamatala fakafo'ituitui 'oku mau fie ma'ú, 'e makatu'unga ia 'i he 'emau taumu'á mo e kanokato 'o 'emau ngāué, 'a ia 'oku tuku atu 'i he 'emau Ngaahi Makatu'unga Fekau'aki. 'Oku natula lahi 'emau taumu'á mo e kanokato 'emau ngāué, pea 'oku 'uhinga ení, te mau ala fie ma'ú ke tñaki ha fakamatala fakafo'ituitui lahi fau ke fakapapau'i 'oku mau lava 'o 'oatu e ngaahi ola 'oku fakatetu'a mai kiate kimautolú. 'I he'ene peheé, te mau fakahoko ha ngaahi founa ke fakapapau'i 'oku mau tñaki pē e fakamatala fakafo'ituitui 'oku mau fu'u fie ma'ú.

Ko e fa'ahinga fakamatala fakafo'ituitui eni te mau ala fie ma'ú lolotonga e Fakatotoló, ko e:

- Fakamatala fakafo'ituitui ke 'ilo ai 'a kinautolu 'oku kau mai, 'o kau ai e ngaahi hingoá, ta'u motu'á, mo e fakaikiiki ki he fetu'utaki. Kātaki 'o fakatokanga'i ange, 'e lava ke 'omi 'e kinautolu 'oku kau mai ha fakamatala kae 'ikai 'omi ha hingoá, ki honau taimi 'i Tiliuefi, ka ko e ngaahi fakamatala peheé, 'oku si'i ange hono 'aonga ki he Fakatotoló.
- Fakamatala fekau'aki mo e taimi ne hū mai ai ha to'a ne ngaohikovia ki Tiliuefi, 'o kau ai e ngaahi 'aho ne hū mai ai mo e lōloa 'ene ako ai.
- Fakamatala fekau'aki mo e ngaahi a'usia 'a ha to'a ne ngaohikovia 'i Tiliuefi, 'o kau ai e fakamatala fekau'aki mo 'enau akó, ngaahi lēsoni, mo e tokoni fakafeaulotó.
- Fakamatala fekau'aki mo e ngaohikovia 'oku tukuaki'i na'e mamahi ai ha to'a kuo ngaohikovia.
- Fakamatala fekau'aki mo e ngaahi a'usia 'a e to'a ne ngaohikoviá hili 'a Tiliuefi, 'a ia 'e lava ke kau ai e ngaahi sivi pe fakamatala faka'atamai pe fakafaito'o kehe pē.
- Fakamatala fekau'aki mo e tu'unga mo'ui lelei faka'atamai lolotonga 'a ha taha 'oku kau mai, pe ngaahi faingata'a kehe ne mei ala uesia ai e tu'unga malava 'a e taha 'oku kau mai 'o kau mai ki he Fakatotoló.
- Fakamatala fekau'aki mo e fānau pe fāmili 'o ha to'a ne ngaohikovia mo e uesia tamaki kinautolu 'e he ngaohikoviá.
- Fakamatala fekau'aki mo e 'ulungaanga fakafonua 'a ha to'a ne ngaohikovia pea mo hono mahu'inga ki he fakamatala puipuitu'a 'o 'enau ngaahi a'usia 'i Tiliuefi.
- Fakamatala fekau'aki mo e kakai 'oku tukuaki'i ne nau fakahoko e ngaohikoviá, 'a ia 'e lava ke kau ai e fakamatala fekau'aki mo e kau ngāue, poate talāsiti, kau ngāue 'ofa, fānau ako, pe ni'ihiki kehe 'i Tiliuefi.
- Fakamatala fekau'aki mo e kau ngāue, poate talāsiti, kau ngāue 'ofa, fānau ako, pe ni'ihiki kehe 'i Tiliuefi ne nau ala fai ha ngāue ke tali e ngaahi lāunga ngaohikoviá pe 'i ai ha'anau felāve'i mo ha to'a ne ngaohikovia.
- Fakamatala fekau'aki mo e ngaahi manatu pe ngaahi a'usia 'a e kau fakamo'oni ki he ngaohikovia 'i Tiliuefi.

+ Ko hai 'e tñaki mei ai 'e he Fakatotoló e ngaahi fakamatala fakafo'ituituí?

Te mau tñaki e fakamatala fakafo'ituituí mei ha feitu'u pē 'e malavá, kae mei he ni'ihí fakafo'ituituí pē 'oku kau ki aí – 'a e kakai 'oku nau loto fiemālie ke kau mai ki he Fakatotoló. Hangē ko ení, kapau 'oku loto ha to'a ne ngaohikovia ke faka'eke'eke ia ki he ngaahi taumu'a 'o e Fakatotoló, te mau tñaki fakahangatonu ha fakamatala fakafo'ituituí mei he to'a ko iá lolotonga e faka'eke'eké.

Neongo iá, 'i ha ngaahi tūkunga 'e ni'ihí, he 'ikai lava ke mau tñaki fakahangatonu ha fakamatala fakafo'ituituí mei he ni'ihí fakafo'ituituí 'oku kau ki aí. Hangē ko ení, 'e ala fie ma'u ke mau tñaki ha fakamatala fakafo'ituituí 'oku 'ikai ma'u ia 'e he tokotaha ko iá. Te mau ala tñaki ha fakamatala fakafo'ituituí mei he ngaahi kupu kehe ko ení:

- **'Apiako Tiliuefi** – 'Oku ma'u 'i Tiliuefi ha fakamatala fakahisitōlia 'e matu'aki felāve'i 'aupito mo e Fakatotoló. 'I he ngaahi tūkunga 'e ala lavá, te mau kole ke fakangofua mai 'e he ni'ihí fakafo'ituituí 'oku hā 'i he fakamatala ko ení ke mau tñaki ia. Ka neongo iá, te mau ala tñaki ha fakamatala fakataautaha mei Tiliuefi ta'ema'u ha ngofua he ngaahi tūkunga 'e ni'ihí, hangē ko e 'osi pekia 'a e tokotaha 'oku kau ki aí pe 'ikai fakapotopoto ke ma'u ha ngofua he ngaahi tūkunga ko iá pea fie ma'u ke tñaki ia ki he lelei fakalukufua 'a e kakai.
- **Kau loea 'oku nau fakafofonga'i e kau to'a ne ngaohikoviá** – Mahalo kuo tokolahi ha kau to'a ne ngaohikovia kuo nau 'osi fakakau ha kau loea ke nau tokanga'i e ngaahi me'a fakalao kaunga ki he ngaohikovia kuo nau a'usiá. Koe'uhí ko ha kongia 'o e founa ngāue ko ení, 'e lava ke nau 'osi 'oatu ha fakamatala fakataautaha fekau'aki mo 'enau ngaahi a'usiá 'a ia 'e matu'aki felāve'i mo e Fakatotoló. Te mau tñaki pē 'a e fakamatala ko ení 'i hano fakangofua ia 'e he ni'ihí 'oku kaunga ki aí.
- **Kau ngāue ki he mo'uí** – Ke fakapapau'i e Tu'unga Lelei 'o kinautolu 'oku kau mai ki he Fakatotoló, 'e ala fie ma'u 'e he 'luniti Ngāue ki he Tu'unga Lelei 'i Tiliuefi ke tñaki ha fakamatala fakaemo'ui lelei mei he ngaahi senitā mo'uí mei he taimi ki he taimi, hangē ko e ngaahi sivi faka'atamai. 'E toki tñaki pē 'e he 'luniti ki he Tu'unga Lelei 'a e fakamatalá ni 'i hano fakangofua 'e kinautolu 'oku kaunga ki aí, pea 'e ma'u pē ia 'e he Fakatotoló kapau 'oku fie ma'u ki he ngaahi taumu'a 'o hono tokanga'i e malu 'a kinautolu 'oku kau mai.
- **Polokalama Fakatonutonu Tau'atāiná** – 'Oku mau fie ma'u ke fakapapau'i 'oku 'ikai 'omi 'e he kau to'a ne ngaohikoviá 'enau fakamatalá ki he Fakatotoló kapau kuo nau 'osi 'oatu ia ki he Polokalama Fakatonutonu Tau'atāiná, ke fakasi'isi'i e loto-mafasiá mo e kulukia tamakí. Kuo 'osi fakamahino 'e he Polokalama Fakatonutonu 'i he'ene fakamatala ki he totonu fakafo'ituituí te ne vahevahe e fakamatala fakafo'ituituí mo e Fakatotoló.
- **Ko ha taha kehe pē 'okú ke fakangofua mai ke mau fetu'utaki ki ai** – Kapau kuó ke 'osi 'omi ho'o fakamatalá ki ha kautaha 'e taha, hangē ko e Komisiona Pule Fakatotolo ki hono Tokangaekina 'o e Ngaohikoviá, pe Kau Polisi, te ke lava 'o fakangofua kinautolu ke tñaki ha fakamatala fekau'aki mo koe mei he kautaha kehe ko iá, ke fakasi'isi'i e loto-mafasiá mo e kulukia tamakí.

+ 'E faka'aonga'i fēfē 'e he Fakatotoló e fakamatala fakafo'ituituí?

Te mau faka'aonga'i e fakamatala fakafo'ituituí ki he ngaahi taumu'a pē 'o e Fakatotoló, hangē ko ia 'oku hā atu 'i he Ngaahi Makatu'unga Fekau'akí. 'E lava ke kau heni hono

faka'aonga'i e fakamatalá 'i he ngaahi founa ko ení:

- Ko hono vakai'i e fakamatalá ki he ngaahi taumu'a ke fekumi ki he ngaahi me'a 'oku hā atu 'i he kupu 3 mo e 4 'o 'emau Ngaahi Makatu'unga Fekau'aki.
- Ko hono 'oatu ha lipooti tohi 'o e ola e ngaahi fekumí mo e ngaahi fokotu'u fakakaukau 'a e Fakatotoló, 'a ia 'e 'atā ia ki ha taha pē ka 'e to'o ha ngaahi fakamatala pau ke malu'i e fakamatala fakafo'ituitui pea/pe 'ikai faka'asi ha hingoā koe'uhi ko e ngaahi totonu fakafo'ituitui mo e taumu'a ke 'ikai fakahāhā holó.
- Ko hono tokanga'i e malu mo e Tu'unga Lelei 'anautolu 'oku kau mai ki he Fakatotoló pea mo e kau ngāue Fakatotoló, 'o kau ai hono fakahoko atu kiate kinautolu 'oku kau mai e ngaahi founa ngāue kehekehe te nau ala ma'ú.
- Ko hono tokanga'i e felālāve'i 'a e Fakatotoló mo e Polokalama Fakatonutonú, ke fakasi'isi'i e loto-mafasiá mo e kulukia tamaki 'a e kau to'a ne ngaohikoviá 'a ē 'oku nau kau ki he ongo founa ngāue fakatou'osi (vakai ki lalo hifo heni ki he fakamatala ki heni).

+ 'E 'oatu nai 'e he Fakatotoló e fakamatala fakafo'ituitui ki ha ngaahi kupu ngāue kehe?

Hangē ko ia ne lau ki ai 'i 'olungá, 'oku mau tñaki e fakamatala fakafo'ituitui ki he ngaahi taumu'a ke vakai'i e ngaahi me'a 'oku 'i loto pē 'i he ngāue 'a e Fakatotoló, 'oatu ha lipooti tohi 'o e ola 'emau ngaahi fekumí, mo tokanga'i e mo'ui lelei mo e malu 'a kinautolu 'oku kau mai mo e kau ngāue Fakatotoló. Ke a'usia e ngaahi taumu'a ni, te mau tuku atu pē ha fakamatala fakafo'ituitui 'i he ngaahi founa ni:

- Te mau tuku atu e fakamatala fakafo'ituitui ki he 'emau kau Fakatotolo Tau'atāina, Dame Silvia Cartwright (Sea 'o e Fakatotoló) mo Frances Joychild QC, 'a ia te na faka'aonga'i e fakamatalá ni ke feau e ongo taumu'a 'e ua 'oku 'oatu 'i 'olungá.
- Te mau lava 'o tuku atu ha fakamatala ki he Polokalama Fakatonutonú – 'o fakafou 'i he 'emau 'luniti ki he Tu'unga Lelei - fekau'aki mo ha fa'ahinga faingata'a ki he mo'ui lelei, malú, pe Tu'unga Lelei 'a ha taha 'oku kau mai.
- 'E ala fie ma'u ke mau tuku atu ha fakamatala fakafo'ituitui 'e ala 'ilo ai ha taha 'oku kau mai— hangē ko e hingoá mo e ta'u motu'á – ki he 'Apiako Tiliuefi ke tokoni ki hano kole 'o ha fakamatala felāve'i mo ha ngaahi me'a kuo 'omi 'e ha taha ne kau mai, ke tokanga ki ai 'a e Kau Fakatotoló (ka he 'ikai te mau teitei tuku atu ha fakamatala fakaikiiki fekau'aki mo ha taha 'oku kau mai 'i he founa ni).
- Mahalo 'e fie ma'u ke mau tuku atu ha fakamatala mei ha fakamo'oni ki ha fakamo'oni 'e taha 'i he founa ngāue ki hono fakatotoló'i e ngaahi 'Īsiú. 'E 'ikai ke mau 'oatu e hingoā 'o e kau fakamo'oni lolotonga e ngāue ko ení, tukukehe kapau te nau fakangofua mai ke mau tuku atu ke 'ilo'i kinautolu.
- Te mau tuku atu e fakamatala fakafo'ituitui fekau'aki mo ha taha 'oku kau mai, 'o ka fakangofua, ki he Polokalama Fakatonutonú, ke fakasi'isi'i e loto-mafasiá mo e kulukia tamaki 'a e kau to'a ne ngaohikoviá 'a ia 'oku nau kau mai ki he ongo ngāue ni fakatou'osi.
- Te mau tuku atu e fakamatala fakafo'ituitui ki ha kupu fekau'aki kehe ke fakatotolo e

ngaahi me'a 'i he Ngaahi Makatu'unga Fekau'aki, kae 'i hano fakangofua pē 'e he ni'ihī fakafo'ituitui 'oku kaunga ki aī.

Ke tauhi e tu'unga tau'atāina 'o e Fakatotoló, mo ma'u e falala 'anautolu 'oku kau mai, 'e 'ikai te mau tuku atu ha fakamatala fakafo'ituitui kehe ki he 'Apiako Tiliuefi, Kau Polisi, pe ngaahi potungāue faka-pule'anga kehé, tukukehe kapau 'oku tu'utu'uni 'e he laó ke mau fai pehē. Kapau 'okú ke fie lāunga ki he Kau Polisi fekau'aki mo ha ngaohikovia 'i he 'Apiako Tiliuefi, kātaki 'o fetu'utaki ki he Kau Polisi 'i he Operation.Beverly@police.govt.nz or (09) 302 6624.

'E 'ikai te mau 'oatu ha hinga 'o ha taha ne kau mai 'i he'emaui lipōtí, pea te mau fakahoko e ngaahi founa ngāue fakapotopoto kotoa pē ke fakapapau'i ko e me'a kotoa pē 'oku 'oatu 'i he lipōtí, 'oku 'ikai hā ai ha hinga.

'E fakapapau'i fēfē nai 'e he Fakatotoló 'oku malu'i e fakamatala fakafo'ituitui?

Te mau fakahoko e ngaahi founa ngāue fakapotopoto kotoa pē ke malu'i e fakamatala fakafo'ituitui mei ha'ane mole, ko hano ma'u ta'efakamafai'i, faka'aonga'i pe tuku atu, pe ha ngaahi founa ta'efakapotopoto kehe, 'o kau ai eni:

- 'Oku mau tauhi mo ngāue ki he fakamatala fakafo'ituitui 'i he Microsoft Office 364, mo e fakamatala kotoa pē 'oku tauhi malu 'i he seeva he 'initaneti 'oku tu'u 'i 'Aositelēlia. 'Oku mau tui 'e lava 'e he Microsoft 'o 'omi e ngaahi naunau malu'i tu'unga fakakautaha lelei ki he'etau ngaahi fakamatalá.
- 'Oku mau fakapapau'i 'oku ma'u mo ngāue'i 'e he kau ngāue Fakatotoló mo e Kau Fakatotolo Tu'atāina 'a e fakamatala fakafo'ituitui pē 'i loto 'i he'emaui polokalama Microsoft 365, pea 'e toki lava pē 'a e kakaí 'o ma'u e fakamatala fakafo'ituitui 'oku nau fie ma'ú ke fakahoko honau ngaahi fatongiá.
- 'Oku mau malu'i e ngaahi fakamatala fakafo'ituitui lolotonga hono fe'ave'aki iá, 'o kau ai hono malu'i e ngaahi 'īmeilí mo e naunau 'oku fe'ave'aki aī.
- 'Oku mau tu'utu'uni ki he kau ngāue Fakatotoló ke nau faka'aonga'i ha naunau faka'uhila to'oto'o mavahe ki hono tokanga'i 'o e ngāue Fakatotoló, 'o kau ai e ngaahi telefoni mo e komipiuta to'oto'ó, pea 'oku mau fakahoko ha ngaahi founa ke fakapapau'i 'oku malu e ngaahi naunau to'oto'o ko ení.

'E lava nai e kakaí 'o ma'u e fakamatala fakafo'ituitui 'oku tauhi 'e he Fakatotoló fekau'aki mo kinautolú?

'Oku ma'u 'e ha taha pē ha totonu ke 'eke ki he Kau Fakatotoló pe 'oku nau tauhi ha fakamatala fakafo'ituitui fekau'aki mo kinautolu, pea ke kole ha tatau 'o e fakamatala ko iá kapau 'oku ma'u. Kātaki 'o 'īmeili mai ho'o kolé ki he privacy@dilworthinquiry.org.nz. Te mau tali atu ia 'i he vave taha te mau lavá, 'o 'ikai toe tōmui ange 'i ha 'aho ngāue 'e 20 hili ho'o kolé. Te mau fetu'utaki tau'atāina mo koe, ka 'e ala fie ma'u ke tuku pē ha fakamatala fakafo'ituitui he ngaahi tūkunga 'e ni'ihī, hangē ko ia ka fie ma'u ke malu'i e totonu fakafo'ituitui 'a e ni'ihī kehé.

Ko e hā ka hoko ki he fakamatala fakafo'ituitui hili e kakato 'a e Fakatotoló?

Te mau tauhi e fakamatala fakafo'ituitui 'i he vaha'a taimi pē 'oku mau ma'u ai e taumu'a fakalao ke faka'aonga'i iá. 'Oku hangehangē ko e vaha'a taimi pē eni 'o e Fakatotoló, pea hili 'emau tuku atu e ola 'o 'emau fekumí. 'Oku te'eki ai ke fakapapau'i pe te mau faka'auha e fakamatalá 'i ha founga malu, hili e kakato 'a e Fakatotoló, pe te mau tauhi malu ia 'i ha 'ākaivi. Te mau tuku atu ha fakamatala ki he totonu fakafo'ituitui ko ení hili pē e faitu'utu'uni ki aí.